

Odinayev Abdumannon Ibrohimovich - the Khujand state university of the academician B. Gafurov (HGU) 735700, the Republic of Tajikistan, Khujand, Mavlonbekov Drive 1, ph. +992927320206; E-mail: hammor@mail.ru

СИСТЕМА ГЛАГОЛОВ И СПОСОБ ДВИЖЕНИЯ В ВОДЕ НА РУССКОМ И ТАДЖИКСКОМ ЯЗЫКАХ

Холиков А. Ю.

Таджикский государственный педагогический университет им. С. Айни

В русском языке основной глагол – плавать – является «сверхобобщенным». Общие глаголы движения также употребляются в данной сфере, но чаще всего в составе глагольных групп, например, идти под парусами, ходить на веслах. Данная особенность характерна и для таджикского языка. Глагол плавать может употребляться как в сфере активного, так и пассивного плавания, а также для обозначения движения судов. Особенность русской системы является то, что глагол плавать является парным глаголом. Пару ему составляет глагол плыть. Данные глаголы различаются по контекстам употребления. Когда мы говорим по-русски о том, что лодка плывет к берегу, спортсмены плавают в бассейне, по реке плывут льдины, по озеру плавают утки, мы имеем в виду перемещение субъектов в водной среде – а именно однократное и направленное (глагол плыть), либо неоднократное и/или разнонаправленное (глагол плавать). При этом так же, как глагол ненаправленного перемещения плавать не может быть использован в предложениях типа бревно быстро плавают по течению реки (правильный вариант плывут), так и глагол направленного перемещения плыть невозможен в контекстах наподобие у меня в супе плывет волос (плавает волос). Необходимо отметить, что последний контекст фактически не описывает перемещение. Фраза в супе плавает волос имеет скорее локативное значение и означает 'в супе находится волос', а выбор глагола, используемого для обозначения движения в воде, дополнительно подчеркивает, что речь идет именно о нахождении в водной, а не какой-либо иной среде. Таким образом, в русском языке, ненаправленное или разнонаправленное перемещение «склеено» с более или менее неподвижным нахождением в жидкой среде. Так глагол плавать выступает в ряде контекстов как позиционный глагол подобно глаголам сидеть, стоять, лежать. Это составляет еще одну особенность русской системы глаголов движения в воде.

Добавочное многообразие в таджикском языке будет касаться в первую очередь «водоёмных» и «озёрных» зон, которые связаны с артефактами плавания (например, наполненные воздухом кожаные бурдюки или глиняные кувшины специальной формы, которые использовались в Южной Индии в качестве вспомогательных плавательных средств) [Croft W. 1990 /2003].

При образовании таджикского языка важную роль сыграли заимствованные арабские слова, хотя таджикский язык является одним из древнейших языков азиатского региона, но за более четырнадцати веков принятия ислама постепенное адаптации арабских заимствований ощутимо. Иногда заметно, что эти лексические элементы не только были адаптированы к грамматическим стандартам на этом языке, но даже в некоторых случаях это привело к появлению совместных лексико-структурных стандартов. Существует также другие пути и средства гендерного выражения предписывающий заимствованиям, и таким образом существует мнение, которое подтверждает, что на сегодняшний день более 50% от состава слов словаря персидско-таджикского языка арабский.

В таджикском языке, как и русском, нет глаголов обозначающий только активное или пассивное движение, поэтому *swim* и *drift* переводятся одинаково – плавать, *шино*

кардан. Мы можем использовать таджикский глагол «шино кардан» как в сфере активного, так и пассивного плавания, а также для обозначения движения судов. В система глаголов русского и таджикского языка, глагол «плавать» который переводится на таджикском «шино кардан» играет важный роль для обозначение движения в воде. Примеры:

Каик руи об характ мекунад.

‘Ребенок плавает в воде’.

Мавчи об ҳама чубҳоро ба соҳил баровард.

‘Волны выкидывали бревна на берег’.

Дар дарёча гуспандон шиновари карда он тарафи сохил расидан.

‘По реке бараны плыли и выходили на берег’.

Шиноварон бисёр хуб шиновари намуданд.

‘Пловцы плавали очень хорошо’.

Разумеется, контакт с поверхностью воды не утрачивается, как у людей, так и у животных, и корабли, и бревна. Все они плывут по воде горизонтально, и они погружены в воду лишь частично, и таким образом перемещаются с место на место. Сейчас же сперва мы обратимся к другому типу перемещения в воде, а именно «вертикальному» плаванию — оно может быть двух типов: либо это перемещение со дна водоема на поверхность *аз таги об баромадан* (выходить из под воды) – всплытие, или это перемещение с поверхности на дно *ба таги об рафтан* (входит под воду) – погружение. Данные области «горизонтального» и «вертикального» плавания независимы и языковеды в языкознание их не относят к единой системе, но специальное исследование соответствующих лексических средств не входило в нашу задачу и поэтому материал по «вертикальному» плаванию представлен частично.

Русской системы глаголов, обозначающих движение в воде, основывается на словообразовательных противопоставлениях: в них область плавания также обслуживается единственным глагольным корнем, а «обогащение» системы происходит за счет словообразовательных средств. Весь круг контекстов плавания в русском языке охвачен глаголом *плыть* и его коррелятом *плавать*. Данная пара применима и к людям, и к животным, и к рыбам, и к кораблям, и к сплавляемым бревнам. Однако это не значит, что в русской системе плавания нет противопоставлений. Русская система использует для этого не лексические, а морфосинтаксические средства (конструкции с *по* и другими предлогами, общие глаголы движения и бытийные предикаты).

В русском языке неконтролируемое погружение («утопание»), существенно различается для одушевленных существ (к которым, как обычно, примыкают суда) и предметов: если последние просто погружаются на дно, то первые к тому же гибнут. В частности, в русском языке глагол «тонуть» описывает только неконтролируемое погружение (в первую очередь живых существ, но также сюда относят и корабли). Если движение вниз управляемо (погружение подводной лодки или аквалангиста), то используют глагол «погружаться». Про неконтролируемое движение предмета говорят идти ко дну (к неуправляемым судам это выражение также применимо).

ЛИТЕРАТУРА

1. Глаголы движения в воде: лексическая типология / Ред. Т. А. Майсак, Е. В. Рахилина. М.: Издательство «Индрик», 2007. 752 с.
2. Словарь-справочник лингвистических терминов. Розенталь Д. Э., Теленкова М. А. Изд. 2-е. — Москва : Просвещение. 1976.
3. Национальный корпус русского языка [Электронный ресурс] – Режим доступа: www.ruscorpora.ru

4. Ярема Е.В. Способы выражения понятия «движение» в английском и русском языках // Молодые ученые/Сборник статей АГПУ. – Армавир, АГПУ. Вып. 5, 2007. – 171-172 с.
5. Ярема Е.В. Сравнительная характеристика глагола в русском, французском и английском языках //Ж-л. «Образование - Наука- Творчество». № 5, 2005 г. – Нальчик-Армавир. - 28-30 с.
6. Croft W. Typology and universals [Cambridge Textbooks in Linguistics]. 1st–2nd edition. Cambridge, 1990 /2003.

СИСТЕМА ГЛАГОЛОВ И СПОСОБ ДВИЖЕНИЯ В ВОДЕ В РУССКОМ И ТАДЖИКСКОМ ЯЗЫКАХ

В данной статье рассматривается система глаголов способа движения в воде в русском и таджикском языках и их использование в активном или пассивном движении. Таким образом, нам стало известно что в этих проанализирующихся языках глаголы плавать почти что одинаково используются.

Ключевые слова: лексическая типология, глаголы колебание, глаголы плавание, глаголы способа движения.

THE SYSTEM OF VERBS OF MOVEMENT IN THE WATER IN THE RUSSIAN AND TAJIK LANGUAGES

In this given article considered analyzing the system of verbs of movement in the water in the Russian and Tajik languages: The author also attempts to compose the system of verbs of movement in the water in the russian and tajik languages. In that way it became known that the verbs in two of this languages uses equally.

Key words: lexical typology, verbs of swimming, verbs of sailing, the verbs of movement.

Сведения об авторе:

Холиков Абдулманон Юсуфович – ассистент английского факультета Таджикского государственного педагогического университета имени Садриддина Айни, Tel: (+992) 93-898-98-62.

About the author:

Kholiqov Abdulmanon Usufovich – assistant of Tajik State Pedagogical University named after Sadriddin Ainy, Tel: (+992) 93-898-98-62.

УСТОД АЙНӢ ИДОМАДИҲАНДАИ РАВОБИТИ АДАБИӢЮ
ФАРҲАНГИИ ТОЧИКОН ВА ӢЗБЕКҲО

Раҳмонзода А.

Академияи илмҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон

Тоҷикон аз ҷумлаи халқҳои қадимаи ориёӣ буда, бо таърих, фарҳанг ва адабиёти худ машҳур гардидаанд. Онҳо бо осори шифоҳиву хаттӣ, ёдгориҳои бузурги таърихӣ ва катибаҳои нодири худ дар тамаддуни башарӣ саҳми бузург гузошта, бо ин роҳ шуҳрати бештар касб кардаанд. Дар аксари ин катибаву осори гаронбаҳои хаттӣ андеша ва орзуи омоли халқ ифода шуда, таассуроти ибтидоии мардум бо шакли содаву раво ифода шудаанд. Решаҳои ин фарҳанги ғанӣ тайи ҳазорсолаҳо ташаккул ёфта, як қисми таркибии он бо шаклу шеваи хос то замони мо расидаанд. Бунёди ин мероси гаронбаҳо роҳи рафоқат, хайрхоҳӣ, некию накукорӣ ва дигар хислатҳои ҳамидаи инсонӣ ташкил медиҳанд. Тоҷикон дар ҳама давраи замонҳо бо ин хислатҳои инсондӯстонашон маҳбубият пайдо карда, дар бисёре аз сарчашмаҳои хаттӣ ин сифати неку писандидашон ситоиш гардидаанд.

Халқи тоҷик баробари рушди фарҳангу адабиёт аз давраҳои бостон бо мардумони гуногун робитаҳои зичи дӯстона барқарор намуда, ҳамеша кӯшиш ба харҷ мекард, ки дар фазои сулҳу салоҳ ва якдилӣ бародарӣ умр ба сар барад. Ҳамин андешаи ҳамзистии дӯстонаро аввалин маротиба Куруши Кабир дар Эълумияи худ ҷой дода, мардумро ба ҳамдилию бародарӣ даъват намуда буд. Ин пиндори башардӯстонаро минбаъд гузаштагони мо идома дода, бо аксари қавму қабилаҳо, дину мазҳабҳо бо эҳтиром муносибат менамуданд ва рафоқатро ҳамчун намунаи неки ҳамбастагӣ азизу муқаддас медонистанд. Дар ҳамин асос тоҷикон бо ҳамсоғони наздики худ, баҳусус бо халқи бародари ӯзбек, дӯстии мустақкам барпо намудаанд, ки он аз имтиҳони таърих сарбаландона гузаштааст.

Дар ҳақиқат, тоҷикон ва ӯзбекон дар бисёр лаҳзаҳои ғаму шодӣ, барору нобаробарӣ, нокомию пирӯзиҳо бо ҳам буданд ва дар ҳама ҳолат дӯстии бародариро пос дошта, якдигарро иззату эҳтиром ва қадрдонӣ менамуданд. Ҳамин муносибат ба шарофати шахсиятҳои барҷастаи таърих дар қарни XV боз ҳам устувор гардид ва дар мисоли ҳамкориҳои адабию дӯстонаи Мавлоно Абдурахмони Ҷомӣ ва Мир Алишер Навоӣ сифатҳои навро соҳиб гардид. Дӯстии рафоқат, эҳтирому муҳаббат миёни ин шахсиятҳои эҷодӣ ба дараҷае самимӣ будааст, ки муосиронашон аз ин ҳусни тафохум ва муоширати бузург борҳо ба некӣ ёдоварӣ кардаанд.

Махсусан, Мир Алишер Навоӣ дар бештари осораҳ, аз ҷумла дар асарҳои худ "Ҳамсат-ул-мутаҳаййирин", "Маҷолис-ун-нафоис", қасидаи "Тухфат-ул-афкор" ва як қатор дostonҳои "Ҳамса" бузургӣ ва фазилати устодаш Абдурахмони Ҷомиро зикр намуда, ба ӯ ихлосмандии зиёд доштанаширо бо исрор таъкид кардааст. Ҳамчунин, дар пайравии устодаш дар даҳ ғазал назираи ҷавобия навишта, аз тарафи Мавлоно Ҷомӣ баҳои баланд гирифтааст. Махсусан, дар рисолаи «Ҳамсат – ул - мутаҳаййирин» Алишер Навоӣ панҷ паҳлуи ҳамкориҳои худро бо устодаш Абдурахмони Ҷомӣ бо муҳаббат баён карда, дар ҳар як фасл мақом ва мартабаи устодашро баланд бардошта, нақши ӯро дар рушди адабиёт, фалсафа ва назарияи ирфон беназир донистааст. Бавежа, муошират ва муносибати некбинона ва хайрхоҳонаи устодашро борҳо таъкид карда, хислатҳои ҳамида ва бемисли ӯро дар мактаби одамият беназир донистааст.

Сардафтари адабиёти классикии ӯзбек Мир Алишери Навоӣ, инчунин, бо таъсири осори устодаш Мавлоно Ҷомӣ бо садоқате, ки ба забони тоҷикӣ доштааст, бо тахаллуси Фои ғазалҳои ноби тоҷикӣ эҷод карда, онҳоро дар шакли девони алоҳида мураттаб сохтааст. Ин ғазалҳои шӯрангез ҷанбаи баланди лирикӣ дошта, эҳсосоти амиқи шоирро ифода менамоянд. Мавзӯи асосии ғазалҳои шоирро ишқ ташкил намуда, дар баъзе аз онҳо масъалаҳои иҷтимоӣ ва ирфонӣ низ ифода гардидаанд.

Минбаъд аз Алишери Навоӣ оғоз карда, чи дар назми ўзбек ва чи дар назми тоҷик падидаи зуллисонайнӣ, яъне бо ду забон эҷод кардан, ба таври васеъ ривоч пайдо намуда, аксари адибон бо як маҳорати хос шеърхое таълиф кардаанд, ки ними он ба забони тоҷикӣ ва нимаш ба забони ўзбекӣ мебошанд. Пас аз он, ин анъана дар эҷодиёти шоирони асрҳои XVI- XX Махмур, Маъдан, Нодира, Анбар - Отун, Адо Гулханӣ, Ҳозиқ, Аҷзӣ, Туғрал, Айнӣ ва дигарон мақоми махсус пайдо карда, бо ин сабақ шеърҳои ҷолиб арзи ҳастӣ намуд.

Дар ҳақиқат, ин ду адиб дар замони худ барои мардумонашон хидмати шоиста карда, ба ҳазинаи бекарони шеърӣ, ҳикмату фалсафа, шарияту тариқат, одаму одамгарӣ осори гаронбаҳоро ба мерос мондаанд, ки аз онҳо аҳли башар истифода намуда, ба хираду дониш ва рафоқату дӯстии онҳо таҳсин хондаанд. Ба қавли адабиётшинос А. Афсаҳзод "осори илмӣ ва адабии Абдурахмони Ҷомӣ ва Алишери Навоӣ чун ситораҳои раҳшони осмон фурузон буд ва то ҳоло анвори он кам нашуда меояд.

Ҳамин ҳислатҳои неки дӯстонаи адибони номбурдари шоирони баъдӣ идома дода, ба он сифатҳои нав ҳамроҳ кардаанд. Махсусан, адибони ўзбек, аз қабилҳои Турдӣ, Машраб, Махмур, Гулханӣ, Увайсӣ, Нодира, Муқимӣ, Фурқат, Убайдуллои Завқӣ дар пайравии адибони тоҷик Камоли Хучандӣ, Мавлоно Ҷомӣ, Ҳилолӣ, Восифӣ, Бедил, Зебуннисо, Аҳмади Дониш, Шамсиддини Шохин ва дигарон ғазалу қасида, достону маснавӣ ва асарҳои насриро ба забонҳои тоҷикӣ ва ўзбекӣ таълиф кардаанд.

Дар садаи XX устод Садриддин Айнӣ идомадиҳандаи анъанаҳои неки чандасраи равобити дӯстонаи тоҷикон ва ўзбекон буда, дар ин роҳ хидмати шоистаеро ба анҷом расондааст.

Устод Айнӣ бо адибони ўзбек - Ҳамза Ҳакимзода Ниёзӣ, Абдулло Қодирӣ ва Ғафур Ғулом ҳамкориҳои наздики эҷодӣ барқарор карда, дар тарбияи онҳо нақши назаррас дорад. Вай аз аввали қарни XX бо ду забон - тоҷикӣ ва ўзбекӣ асар эҷод карда, ба тақдири халқи ўзбек ва сарнавишти фарзандони он баҳои воқеӣ додааст. Махсусан, дар тазкираи "Намунаи адабиёти тоҷик" дар қатори адибони барҷастаи тоҷик аз суҳансароёни тоинқилобии ўзбек, ки дар қаламрави Мовароуннаҳр умр ба сар бурдаанд, ёд карда, нахустин шуда, доир ба шарҳи ҳол ва осори онҳо маълумот додааст. Вай дар ин тазкираи комили худ доир ба осори гаронбаҳои Мир Алишер Навоӣ ва эҷодиёти Лutfӣ, Муҳаммад Солеҳ, Акмал, Гулшанӣ, Нодира, Машраб ва дигарон баҳои баланд дода, намунаҳои ашъори тоҷикӣ ва ўзбекии онҳоро оварда, нақшашонро дар рушди адабиёти ҳарду халқ таъкид намудааст. Масалан, вай дар бораи Машраб маълумот дода, аз ҷумла менависад: "Машраби Намангонӣ - исмаш Бобораҳим аст. Дар соли 1123 ҳиҷрӣ дар Қундуз ба фатвои уламо ва ҳукми Маҳмудбии Қатаған шаҳид карда шуд. Девони туркии Машраб мавҷуд аст. Уламо ва зуҳҳоро саҳт танқид мекунад..."[1].

Дар баробари ин, устод Айнӣ ду асари бунёдии дигар дар бораи ду адиби ўзбек - Муқимӣ ва Алишер Навоӣ таълиф карда, нақши онҳоро барои адабиёт ва фарҳанги тоҷику ўзбек рӯшану барҷаста муайян кардааст. Вай соли 1943 рисолаи "Муқимӣ ва давраи ӯ" ва соли 1948 рисолаи "Мир Алишер Навоӣ" - ро ба забони ўзбекӣ ба таъб расондааст. Пасон вай асари дуомаҷро ба забони тоҷикӣ низ аз нашр баровардааст.

Ҳамзамон, устод Айнӣ соли 1940 "Ҳамса"-и Навоиро ба забони ўзбекӣ ҷоп намуда, ба "Ҳамса"-и талхискардааш муқаддимаи муфассал навишта, нақши Мир Алишер Навоӣ ва Мавлоно Ҷомиро дар рушди адабиёт ва ирфон, инчунин, дӯстии ин ду халқ возеҳ шарҳ медиҳад.

Дар ин мақола, устод Айнӣ ба сифати адабиётшинос муҳимтарин паҳлӯҳои эҷодиёти Алишер Навоиро шарҳ дода, махсусан ҳунари ўро дар достонсароӣ васеъ таҳлил менамояд. Донишманди барҷастаи тоҷик ба ҳар як достони адиби ўзбек таваҷҷуҳ зоҳир карда, маҳорат ва камолоти ҳунарии шоирро амиқбинона бозгӯ месозад ва нақши ўро дар адабиёти ўзбек ва рушди назми ҳамосию лирикӣ беназир медонад.

Нахустин маротиба устод Айнӣ доир ба ҳаёту эҷодиёти Навоӣ дар «Намунаи адабиёти тоҷик» маълумот ҷамъ оварда, дар адабиётшиносии нави садаи XX Навоиро ба доираи адибони классики форсу тоҷик дохил намудааст. Доир ба ин масъала устод Айнӣ дар асари худ чунин ишора кардааст: «Ҳарчанд амир Алишерро дар зайли

шуарои форсу тоҷик навиштан мувофиқи ризои худаш нест, аз он ҷо ки дар форсӣ ҳам ба бисёртарин шуарои форс баробарӣ, балки фузунӣ мекард, дил нахост, ки ин маҷмӯа аз намунаи ашъори обдори ӯ бебаҳра бимонад» 2 .

Устод бо ин таъкиди худ бартарӣ доштани ашъори Навоиро аз баъзе шоирони тоҷик махсус таъкид карда, ба фаъолияти эҷодии ӯ ва ашъори баландмазмуни ин мутафаккир баҳои воқеӣ медиҳад ва номи ӯро дар қатори адибони тоҷик қайд карда, оид ба зиндагӣ ва маҳорати шоирии Алишер Навоӣ дар тазкираи худ маълумоти саҳеҳ ворид менамояд.

Айни баъди нашри «Намунаи адабиёти тоҷик» дар мақолаи худ таҳти унвони «Ҷавоб ё ин ки мусоҳаба» дар қатори ҳафт масъалаи пурахамияти адабӣ инчунин оид ба таҳаллуси Навоӣ баҳс карда, доир ба ин масъала дар асоси сарчашмаҳои муътамади илмӣ изҳори назар менамояд.

Ҳамин андешаҳои устодро адабиётшинос Х. Шодикулов ниҳоят арзишманд дониста, қайд мекунад, ки «аз ҷавоби Айни ба Б. Азизӣ дар гирди таҳаллуси тоҷикии Навоӣ асосан, ду хулоса пеши назар меояд: устод ҳамон вақт дар ҷараёни омӯзиши дақиққорона ва ҳаматарафаи таърихи адабиёти ўзбек буда, ба тадқиқи фундаменталии муҳимтарин масоили ин мероси гаронбаҳо тайёрӣ медидааст»³ .

Яъне, солҳои бистум як давраи тайёрӣ буд, барои устод Айни, то ин ки солҳои баъд фаъолияти илмии худро дар навоишиносӣ ривоч бидиҳад.

Устод Айни ба таҳқиқи амиқи ҳаёту эҷодиёти Навоӣ аз соли 1938 дар арафаи омодагиҳо ба ҷашни панҷсадсолагии шоир шуғл варзидааст. Баъдан, соли 1941 монографияи худ «Алишери Навоӣ»-ро таълиф намудааст, ки ба сабаби ҷанг танҳо соли 1948 ба шакли китоби алоҳида ҷоп шудааст. Дар мақолаи нахустин – «Мир Алишери Навоӣ» (1938), ки аз ҷор қисмат иборат аст, устод Айни ба таври мухтасар оид ба тарҷумаи ҳол, авзои иҷтимоиву сиёсии замони шоир маълумот дода андаке хусусиятҳои мухталифи эҷодиёт ва вежагиҳои ғоявӣ эстетикаи ашъори Навоиро таҳлил намудааст. Ӯ дар ин мақола, бахусус робитаи Навоиро ба адабиёти тоҷикӣ ба мулоҳиза гирифта, махсус таъкид намудааст⁶, ки «Мир Алишери Навоӣ бо адабиёти тоҷикӣ (форсӣ) тарбия ёфт, Фирдавсӣ, Аттор, Низомӣ, Саъдӣ ва дигар классикҳои адабиёти тоҷикиро омӯхт ва аз Ҷомӣ барин классики давраи охири адабиёти тоҷикӣ шахсан, тарбия ва таълим гирифт. Дар натиҷа яке аз беҳтарин шоирони замони худ гардид»⁴.

Таҳқиқи ҳаёту эҷодиёти Навоӣ, дӯстии Ҷомиву Навоӣ, муҳити адабӣ ва авзои сиёсиву иҷтимоии қарни XV махсусан, дар рисолаи «Алишери Навоӣ» хеле вусъат ёфтааст. Рисола аз даҳ боб, хотима ва эзоҳот иборат аст. Дар боби нӯҳ намунаи ашъори форсӣ-тоҷикии Навоӣ оварда шуд, пас аз он таҳлили арзишҳои он аз ҷониби муаллифи рисола анҷом дода шудааст. Устод Айни, ҷунонки худ хулоса кардааст, дар рисолааш масоили марбут ба «замони зиндагӣ, тарҷумаи ҳол, фаъолияти сиёсиву ҷамъиятӣ ва эҷодиёти адабии» Навоиро хеле муфассал таҳқиқ намудааст. Яке аз ҷиҳатҳои муҳимми рисолаи Айни дар он аст, ки ӯ махсусан ба тарғибу таҳлил ва муайян намудани сифату мазмуни ашъори форсиву тоҷикии Навоӣ диққат дода, бори дигар ба забони тоҷикиву арабӣ таҳсил дидани ӯро таъкид намудааст⁶. Бояд тазаккур дод, ки маҳз ба василаи ин намунаҳо нахустин маротиба оммаи хонандагон, махсусан ҷавонон бо ашъори тоҷикии Навоӣ шинос шуданд. Аз ҷумла, устод Айни ба қазияҳои марбут ба жанри муаммо фасли махсус ҷудо карда, маҳз барои ҷавонон тарзи муаммогӯӣ ва равиши посух додан ба онро таҳлил намуда, аҳамияти иҷтимоии вайро дар он замон нишон додааст.

Устод Айни тамоми паҳлӯҳои эҷодиёти Навоиро бо тартиби муайян дар асоси меъёру талаботи илми адабиётшиносӣ таҳлил карда, ба осори ин чеҳраи бузурги адабӣ бо диди отифонаи худ баҳогузорӣ менамояд. Махсусан, устод Айни диққати асосиро ба таҳлили «Хамса»-и Навоӣ равона карда, ба ин асари панҷгона баҳои баланд дода, онро ба сифати аввалин хамсаи туркӣ-ўзбекӣ муаррифӣ кардааст.

Устод Айни доир ба аҳамияти ин асар ва нақши он дар рушди адабиёти ўзбек махсус ишора карда, «Хамса» -и Навоиро, ки дар равияи хамсасароии Низомию Амир Хусрав таълиф ёфта буд, дар мисоли достони «Фарҳоду Ширин» шарҳ дода, баҳои нобиғаи аср - Мавлоно Абдурахмони Ҷомиро барои тақвияти фикраш иқтибос кардааст⁷.

Пасон, устод Айни таъсири Мавлоно Ҷомӣ ба Мир Алишер Навоиро дар дostonсароӣ махсус ишора карда, нақши ӯро дар эҷоди ин асарҳо муҳим арзёбӣ кардааст. Бешак, Мавлоно Ҷомӣ ба вай неру бахшида, барои офаридани ин асарҳои баландмазмун мусоидат кардааст ва онҳоро намунаи беҳтарини назми туркию ўзбекӣ дониста, нақши муаллифи онро дар рушди ҳамсароӣ беназир донистааст. Ҳамин чихати масъаларо устод Айни низ ишора карда, ба маҳорати дostonсароии Мир Алишер Навоӣ баҳои баланд додааст. Муҳаққиқи гавҳаршинос – устод Айни ба ҳар як дoston таваҷҷуҳ зоҳир намуда, ба маҳорати эҷодии шоир баҳои баланд додааст. Агар ба таърихи робитаҳои адабиву дӯстии деринаи тоҷикону ўзбекҳо назар афганем, мебинем, ки дар ин маврид устод Айни бештар ба масъалаи дӯстии Навоӣ ва Ҷомӣ чун таҷассуми дӯстии ду халқи бародар таваҷҷуҳ зоҳир кардааст.

Устод Айни дар ҳамаи навиштаҳои оид ба ҳаёту эҷодиёти Навоӣ ба масъалаи дӯстиву ҳамкориҳои Ҷомиву Навоӣ диққат дода, онро рамзи дӯстиву рафоқати тоҷикону ўзбекҳо чи дар гузашта ва чи замони кунунӣ донистааст. Гузашта аз ин, тибқи ахбори рӯзномаи «Ленинский путь» аз якуми январи соли 1941 С. Айни таълифи рисолаеро оид ба ҳаёту эҷодиёти Абдурахмони Ҷомӣ – ин симои марказии адабиёти асри XV ба нақша гузошта будааст. Лекин бо сабабҳои ин нақша амалӣ нагардида, китобе, ки дар тафаккури ӯ тайёр буд, нонавишта мондааст. Вале новобаста ба ин хидмате, ки устод аз тариқи мухталиф ва баҳусус дар дохили таълифоташ оид ба Навоӣ дар боби омӯзиши Ҷомӣ кардааст, сазовори тақдир буда, ба тадқиқи махсус ниёз дорад.

Устод Садриддин Айни дар кулли асарҳое, ки ба Мир Алишер Навоӣ бахшидааст, ҳамеша аз муносибатҳои хуби устоду шогирд – Мавлоно Ҷомӣ ва Навоӣ ёд карда, дӯстии онҳоро дар рисолааш бо чунин суханони эҳсонпарвар хулоса кардааст:

«Алишер ба Ҷомӣ дар вақти 18-19 сола будани худ шогирд шуда будааст. Ин алоқа рафта-рафта аз дараҷаи алоқаи устодӣ ва шогирдӣ гузашта, ба дараҷаи падарӣ ва фарзандӣ расид. Дар вақти вафоти Абдурахмони Ҷомӣ бо вучуди он ки ӯ фарзанди калон ва ҳешовандони наздик дошт, аз подшоҳ гирифта, то оммаи халқ Навоиро соҳиби мурдаи Ҷомӣ медонистанд ва ба ӯ таъзия мерасониданд»⁸.

Ба зами ин, Айни ошкор намудааст, ки Абдурахмони Ҷомӣ ба Навоӣ на танҳо устоду шогирд, балки роҳнамои сиёсӣ низ ба ҳисоб рафта, Навоӣ бо маслиҳатҳои муфиди ӯ маъмурияти давлатии худро пеш мебардааст.

Ҳамин дӯстию рафоқат дар муқотибаҳои рафиқонаи Ҷомию Навоӣ ва ашъори ҷавобияи онҳо бештар эҳсос шуда, ҳар кадоми он нишонаи эътимод ва садоқати ин ду мутафаккир махсус меёбанд. Дар ин бора устод Айни низ махсус ишора карда, аз қасидаи Мавлоно Ҷомӣ ёд карда, ҷавоби Мир Алишер Навоиро намунаи барҷастаи дӯстии ин ду шахсият донистааст. Устод Айни аз ин тариқ ихлосмандии Навоиро нисбат ба Ҷомӣ таъкид намудааст. Илова бар ин, аз нақлу қайдҳои устод Айни хувайдост, ки вай аз афкори фалсафӣ, ғояҳои баланди иҷтимоию ахлоқии қасидаҳои ҳар ду адиби мазкур муассир шудааст.

Масъалаи ташвиқу тарғиби дӯстии Ҷомиву Навоӣ, ки аввалин бор аз ҷониби устод Айни ба илми адабиётшиносии муосир ворид шуд, минбаъд доманаи васеъ пайдо карда, ба ҳайси як мавзӯи муқаммалӣ алоҳида ба риштаи таҳқиқ кашида шуд. Солҳои баъдӣ дар ин мавзӯ

А. Мирзоев, Ш. Ҳусейнзода М. Шакурӣ, А. Афсаҳзод. А. Маниёзов,

Ҳ. Шодиқулов, К. Олимов, Х. Шарифов, А. Абдуллоев,

А. Сатторзода, С. Начмиев, А. Зухуриддинов, С. Воҳидов ва дигарон мақолаву рисолаҳои пурарзиш интишор намуданд.

Гузашта аз ин, устод Айни ба бисёре аз адибони ўзбек ҳаққи устодӣ дошта, аксари онҳо дар хотироташон аз муҳаббат ва меҳрубонии ӯ бо самимият изҳори назар кардаанд ва дар ин бора хотироти худашонро ба таъъ рasonдаанд. Ҳамчунин, дар пайравии устод Айни асар офарида, мактаби адабии ӯро таҳким бахшидаанд. Махсусан, Ҳамза Ҳакимзода Ниёзӣ, Абдулло Қодирӣ ва Ғафур Ғулом аз мактаби устод гузашта, соҳиби дастовардҳои зиёде гардидаанд. Доир ба ин масъала муҳаққиқи робитаҳои адабии тоҷикону ўзбек М. Қўшчонов қайд мекунад: "Устод Айни ва Абдулло Қодирӣ дӯстони хеле наздик буданд. Онҳо зуд-зуд бо ҳам мулоқоту суҳбат мекарданд. Айни ба Тошканд сафар мекард ва Абдулло Қодирӣ ба Самарқанд меомад. Абдулло

Қодирӣ дар асарҳояш борҳо аз Айнӣ ёд мекунад ва ҳамчунин, устод Айнӣ дар асарҳояш номи Абдулло Қодирро зуд-зуд зикр кардааст"9 .

Устод Айнӣ, инчунин, донандаи хуби забони ўзбекӣ буда, анъанайи зуллисонайниро идома додааст. Дар солҳои бистуму сиюми асри ХХ бошад, мақолаҳои зиёди устод Айнӣ ба забони ўзбекӣ дар рӯзномаву маҷаллаҳои Ўзбекистон чоп шуда, дар онҳо адиб халқи заҳматкаши ўзбекро барои ба даст овардани саводу дониш ва рушди мактабу маориф даъват кардааст.

Ҳамин анъанайи неку писандида ва дӯстиву рафоқати ду халқи ҳамсоҷро баъдан, ду шахсияти барҷастаи фарҳангу сиёсат - Мирзо Турсунзода ва Шароф Рашидов идома дода, ба он мазмунҳои баланди инсондӯстона ва башардӯстона ҳамроҳ намудаанд.

Нависандагони тоҷик Қалол Иқромӣ, Раҳим Қалил, Пӯлод Толис, Фотех Ниёзӣ, Фазлиддин Муҳаммадиев, Саттор Турсун, Адаш Истад, Урун Кӯҳзод, Абдулҳамид Самад ва дигар адибони тоҷик дар мавзӯи дӯстии халқҳои тоҷику ўзбек очерку ҳикоя, қиссаву роман навишта, бо аксари адибони шинохтаи ўзбек робитаи дӯстона ва эҷодӣ доштанд. Махсусан, Қалол Иқромӣ, Сотим Улуғзода, Фотех Ниёзӣ, Шавкат Ниёзӣ, Адаш Истад ба сафарҳои қорӣ ба шаҳрҳои Тошкент, Бухоро, Самарқанд, Тирмиз ва Фарғона рафта, бо хонандагону донишҷӯён вохӯриҳо доир мекарданд ва ба онҳо дар боби дӯстӣ бародарӣ, ваҳдату осоиштагӣ сухан гуфта, оид ба асарҳои худ маълумот медиҳанд. Ҳамзамон, асарҳои адибони ўзбекро бо забони тоҷикӣ тарҷума карда, хонандагони тоҷикро бо сарнавишти халқи ўзбек, ҳаёту рӯзгори онҳо ошно менамуданд.

Дар баробари ин, борҳо асарҳои сухансароёни тоҷик ба забони ўзбекӣ ва асарҳои шоирону нависандагони ўзбек ба забони тоҷикӣ тарҷума шуда, ба муносибати рӯзҳои адабиёт ва санъати Ўзбекистони бародар солҳои 80- уми асри ХХ дар ду маҷмӯа - "Чароғи фурузон" ва "Чашмаи хурӯшон" асарҳои адибони ўзбек ба забони тоҷикӣ тарҷума ва чоп гардидааст.

Дар ҳақиқат, баргузор шудани даҳаҳои адабиёт ва санъат миёни халқҳои тоҷику ўзбек аз солҳои панҷоҳуми қарни гузашта ба ҳукми анъана даромада, якҷанд маротиба Рӯзҳои адабиёт ва санъати Ҷумҳурии Ўзбекистон дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҷумҳурии Тоҷикистон дар Ҷумҳурии Ўзбекистон баргузор гардидаанд, ки онҳо дар таҳкими робитаҳои дӯстонаи халқҳои тоҷику ўзбек нақши назаррас бозиданд. Ин рӯзҳо ба тантанайи ҳақиқии дӯстии халқҳо табдил ёфта, дар аксари марказҳои илмию адабӣ ва фарҳангии ҳарду кишвар чорабинӣҳо ва вохӯриҳо доир шуда, мардум аз ҳунару истеъдоди адибону ҳунармандони тоҷику ўзбек завқ бурдаанд. Ба шарофати ҳусни тафоҳум ва назари некбинонаи ҳарду ҷониб ин анъана аз нав эҳё шуда, соли гузашта Рӯзҳои фарҳанги Ҷумҳурии Ўзбекистон дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Рӯзҳои фарҳанги Тоҷикистон дар Ўзбекистон доир гардиданд, ки он аз ҷониби шаҳрвандони ҳарду кишвар ба хубӣ истиқбол гардиданд.

Ин дӯстӣ бародарӣ дар давраи ба истиқлолият озода расидани ҷумҳуриҳои Тоҷикистон ва Ўзбекистон сатҳи сифатан нав касб намуд. Дар фосилаи беш аз чаҳоркӯҳ асри Истиқлолияти давлатӣ, ду кишвари дӯст робитаҳои ҳасанайи ҳамсоҷиро боз ҳам таҳкиму тақвият бахшида, дар самтҳои мухталифи сиёсӣ иқтисодӣ ва иҷтимоиву фарҳангӣ ба дастовардҳои назаррас ноил шудаанд.

Дар воқеъ, дӯстии ин ду халқ аз қадим на танҳо дар анъанаву суннатҳо ифода меёфт, балки дар робитаҳои фарҳангии адабияшон низ таҷассум гардида, шуҳрати беандоза касб мекард. Ба шарофати ташрифи меҳмони олиқадр Президенти Ҷумҳурии Ўзбекистон муҳтарам Шавкат Мирзиёев ва сиёсати адабпарваронаю фарҳангпарваронаи Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ, Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ин дӯстӣ боз ҳам рушд карда, ҷуғболи тоза гирифт ва пайгоми меҳру муҳаббат ва рафоқату бародарии ин халқҳоро ҷунбӯтарони сулҳ ба дуриҳои дур бурда, номи ҳарду халқро дар арсаи ҷаҳонӣ боз ҳам бештар машҳур гардонид.

Махсусан хидмати Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар барқарорӣ робитаҳои дӯстона бебаҳс мебошад. Сарварди давлати тоҷикон аз рӯзҳои аввали ба сари қудрат омадани худ дар бораи дӯстии ду халқ назари некбинона баён карда, то ба имрӯз дар ақидааш устувор мондааст. Дар бисёри

мавридҳо дар суханрониҳои худ Пешвои миллати тоҷикон аз дӯстию рафоқати ин ду халқ изҳори назар карда, ба таърихи дӯстиии тоҷикон ва ўзбекҳо баҳои баланд додааст. Махсусан, вай дар арафаи чашни 600 – солагии Мавлоно Ҷомӣ аз дӯстии бесобиқаи ин миллатҳо дар мисоли ду мутафаккир – Мавлоно Ҷомӣ ва Навоӣ ёдовар шуда, навиштааст: «Дӯстӣ ва садоқати Мавлоно Абдурахмони Ҷомӣ ва Алишери Навоӣ намунаи барҷаста ва ибратомӯзи дӯстии халқҳои тоҷику ўзбек ба шумор меравад»¹⁰.

Дар даҳсолаи дуоми садаи ХХI бо эҳё шудани робитаҳои фарҳангии адабии ва ҳамкориҳои дӯстона миёни Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҷумҳурии Ўзбекистон нияти неқ буда, ба рушди минбаъдаи ин ду кишвар мусоидат хоҳад намуд. Умедворем, ки дар таҳкими робитаҳои адабии тоҷикону ўзбекон низ ин рӯйдоди муҳими таърихӣ саҳифаи наvero боз хоҳад намуд.

АДАБИЁТ

1. Айни С. Намунаи адабиёти тоҷик. – Душанбе: Адиб, 2010. – С. 126
2. Айни С. Намунаи адабиёти тоҷик. – Душанбе: Адиб, 2010. – С. 82
3. Шодикулов Х. Айни – муҳаккиқи адабиёти ўзбек. – Тоҷикистони Советӣ, 18. IX. 1981, № 218
4. Айни С. Куллиёт. Ҷ. 11. Китоби якум. - Душанбе: Нашриёти давлатии Тоҷикистон, 1963. - С. 204.
5. Ҳамон китоб. – С. 266
6. Ҳамон китоб. – С. 336, 365.
7. Ҳамон китоб. – С. 358-359.
8. Айни С. Куллиёт. Ҷилди 11. Китоби якум. - Душанбе: Нашриёти давлатии Тоҷикистон, 1963. - С. 280.
9. Кошчанов М. Айни и узбекская литература / Чашнномаи Айни. Ҷузъи VII. – Душанбе: «Дониш», 1991. - С. 148
10. Эмомалӣ Раҳмон. Чехраҳои мондагор. – Душанбе: «ЭР-граф», 2016. – С. 284.

С. АЙНИ – ПРОДОЛЖАТЕЛЬ ТАДЖИКСКО-УЗБЕКСКИХ ЛИТЕРАТУРНЫХ И КУЛЬТУРНЫХ СВЯЗЕЙ

В статье подробно рассматривается роль С. Аини в развитии литературных и культурных связей между таджикским и узбекским народами в 20 веке. Действительно, многие писатели и поэты Узбекистана считали С. Аини своим устомом и учителем. Великий устод Аини внёс огромный вклад в формирование и развитии новых тенденций в литературе народов Средней Азии начала XX века. Кроме того, он как литературовед заложил основу современного литературоведения в регионе. Устод С. Аини отлично знал таджикский и узбекский языки, которые помогли ему активно участвовать в литературной жизни таджикского и узбекского народов. В целом, можно считать С. Аини основоположником новых тенденций в узбекско-таджикских литературных связях.

Ключевые слова: С. Аини, литература, культура, литературные связи, литературоведение, новые тенденции, узбекская литература.

S. AINI, AS A CONTINUER OF TAJIK-UZBEK LITERATURE AND CULTURAL RELATIONSHIPS

This article deals with the role of S. Aini in development of literature and cultural relations between Tajik and Uzbek people in XX century. Actually, most of the writers and poets of Uzbekistan considered S. Aini their ustod and teachers. The distinguished ustod Aini brought great contribution to formation and development of new tendency in the literature of the people of Central of Asia from the beginning of XX century. In addition to it, he as a philologist put a foundation of modern literature in the region. Ustod S. Aini knew Tajik and Uzbek languages excellent which helped him actively to participate literature life of Tajik and Uzbek people. In general, it can be considered S. Aini as a founder of new tendency Tajik and Uzbek literature relations.

Key words: S. Aini, literature, culture, literature relations, literary, a new tendency, Uzbek literature.